

Az érzelmi nevelés és a főiskolai hallgatók gyakorlati képzésének kapcsolatáról

A TANÍTÓKÉPZÉS MŰHELYÉBŐL

Az utóbbi évek pedagógiai gyakorlata egyre inkább szükségesnek ítéli az általános iskolában az érzelmi nevelést, hangsúlyozza jelentőségét, és e terület nagyobb megbecsülését kívánja megvalósítani.

Mint a külföldi szakirodalom is utal rá, az eddig képzési formában a tanulók több területen viszonylag biztos ismereteket sajátítottak el, de mellette sokszor leértékelődött az érzelmi, motivációs és akarat tényezők szerepe a személyiségformálásban. Pedig egy tisztán racionális ismeretközvetítés és elsajátítás nem elegendő, az érzelmi struktúrák is csak úgy alakíthatók, ha a gyermekben (vagy akár felnőttben) az elsajátítás érzelmi szükséglete is megvan.¹

Az oktatás a tanulók részéről mindenekelőtt egy ismeretszerző folyamat, mely a nemtudástól a tudásig, a hiányos és kevésbé mélyebbtől a mind teljesebb, tökéletesebb és mélyebb ismeretekig vezet, és amelyet a tanár céltudatosan és pedagógiai eszközökkel irányít. Az oktatás tudományosságának lényeges ismertetőjegye a megismerő folyamat törvényszerűségeinek belátása alapján történő folyamatirányítás. Fontos és az oktatásban figyelembe veendő ismeretelméleti törvényszerűségek vonatkoznak többek között az érzéki és logikai, a konkrét és absztrakt, az érzelmi és racionális, az elméleti és gyakorlati megismerés egységére.²

A tanítóképző főiskolákon folyó pedagógiai munka egyik nem elhanyagolható részterülete olyan szakemberek képzése, akik alkalmasak lesznek a 6–10 éves korosztály megfelelő szintű érzelmi nevelésére is. Erre a pedagógiai tárgyak elméleti és gyakorlati oktatásában is keressük a felkészítés és számonkérés lehetőségét. Utalnék rá, hogy a III. félévet záró pedagógiai szigorlati tételesorunkban nem szerepel külön az érzelmi nevelés, de egyes tételekben nagy súlyt fektetünk ennek kifejtésére. Pl. az erkölcsi nevelés feladatánál az erkölcsi érzelmek szerepére, az esztétikai nevelésben, a hazafiságra, humanizmusra nevelés érzelmi megközelítésére és a közösségben folyó nevelés érzelmi viszonyaira. Az 1986/87-ben bevezetett tanterv gyakorlati képzésre vonatkozó követelményei között is szerepel, hogy a nevelés-oktatás szélesebb skáláján mozogni tudó tanítók kerüljenek ki az intézményekből. „Nélküözhetetlen olyan tulajdonságok beépítése a tanító személyiségébe, amelyek befolyásolják a tanítói munka minőségét, eszméi, erkölcsi értékét, felszínre hozzák a tanítás-tanulás érzelmi, akarat vonásait, tehát fokozzák a tanítás hatásfokát. (Pl. vonzódás a gyermekhez, tolerancia, lelki egyensúly, játszani tudás, aprólékoság, gondosság, pedagógiai tapintat, erkölcsi feddhetetlenség, modell-szerep vállalása.)”³

A gyakorlati képzés rendszere megteremti a lehetőséget arra, hogy felkészítsük hallgatóinkat a tanulók érzelmi nevelésére. Meglévő feltétel maga a „személyesség”, a hallgatók jelenléte az iskolában, a tanulóközösségekben, a tanítási órákon.

Maga a helyszín is modellértékű lehet. A környezet (osztályterem) befolyásolja a tanulók hangulatát, sajátos emocionális közérzetet teremt a tanítónak, tanulóknak, szülőnek egyaránt. Gyakorlóiskolai színtereink ezen a téren elég változatos képet mutatnak, sajnos, negatív példa is akadt. Ilyen az is, amikor egy osztályterem egy féléven keresztül a változás egyetlen jelét sem mutatja. A következő leírás helytálló volt szeptember elején és december végén is: Kopott, régen festett ajtó, nélkülözve minden jelzést, felírást. Belépve hagyományos elrendezésű, bútorzatú teremkép. A falakon körben úgy másfél méter magasságig faborítás, a fal piszkos, több helyen lehullott vakolat, kilógó villanydrótok. A tábla mellett a főfalon sárga iskolai szekrény nagy lakattal lezárva. Tetején limlom. A tábla felett a régi címeres nagyméretű reprodukciók. Egyet felismerek: Csók István Árvák karácsonya. S még egy ismerős, Munkácsy, hasonló sötét tónusban. A gyerekeknek jobb kézre eső falon megsárgult kartonokon tematikus rajzok, emberábrázolás, kéz rajzolása, farsangi álarcok, plakát a dohányzás ellen: „A virág sem bírja!” felírással... S folytathatnám. Igaz, a negatív mintából is lehet ellentétes pozitív megállapításokat leszűrni, de ezt — a képzés sem bírja alapon — nem tesszük. Főiskolánk vezetése úgy döntött, ezt a gyakorlószínteret még egyéb negatív okok miatt is, a későbbiekben nem igényli. A hallgatók az első évfolyam első félévéltől kezdődően egyéni komplex gyakorlaton vesznek részt, hospitálnak tanórákon, napközis foglalkozásokon, részt vesznek kulturális rendezvényeken, a szakvezetőkkel együtt családlátogatásra mennek, meghallgatják a szülői értekezleteket stb. Fokozatosan ismerkednek meg az iskolai munkával, s minderről pedagógiai naplót vezetnek. A naplóban a látott órák menetének leírása mellett egyéni észrevételeiket is rögzítik. A bekerültek tényanyagot nyújtanak a későbbi alkalmazott pedagógia tárgy elemző munkájához. A hallgatók az aktív szemlélődéstől a részfeladatokon keresztül jutnak el a III. félévben belépő csoportos tanítási gyakorlat alkalmával történő 1—1 tanóra megtartásához. A tanítás tantárgypedagógiai kívánalmain kívül igyekszünk több „jelentéktelenebbnek” tűnő mozzanatra is rávilágítani.

— Tanuljon meg a hallgató az élménynyújtás képességével élni a nevelés-oktatás folyamán.

A gyermek magasabb rendű érzelmi tanulás, tapasztalás során alakulnak ki, s a gyermek környezetének tágalásával a világhoz való emocionális viszonya egyre differenciáltabb lesz. A tanuló élményt szerezhet mások viselkedésének megfigyelése és tudatosítása által, előre megrendezett szituációk eredményeképpen, olvasmányából, filmélményeiből, művészi alkotásokon keresztül és a cselekvésekben. Cselekvéseinket mindig valamilyen érzélem kíséri, ugyanakkor maga az érzélem is tevékenységre serkent. Használja fel a pedagógiai munkában ezeket a lehetőségeket, s a tanítási órákon változatos formában biztosítsa a tanulóknak számára! Divatos kifejezés a pedagógiában a sikerélmény. A sikeres cselekvés által létrejövő örömeztetés, meglegetedés, büszkeség stb. érzése a következő cselekvés során anticipálódik, eredményesebbé teheti a tevékenységet. De vigyázni kell, mert optimális teljesítmény sem túlzottan alacsony, sem túlzottan magas érzelmi intenzitás mellett nem várható.

— Tudatosuljon a hallgatóban, hogy nem lehet érzélemmentesen tanítani!

A pedagógus és a tanuló közötti kapcsolat csak ezen az alapon lesz hiteles, életszerű, elfogadható. Ugyanakkor vigyázni kell a pedagógusnak saját érzelmeire, indulataira, uralkodni kell azokon. Rubinstein szerint: „Semmilyen nagy dolog nem történt még soha a világon nagy szenvedély nélkül”. S ez az ismeretátadásban lehet pozitív. De a tanítás sikerének szempontjából negatív érzelmeket, indulatokat (idegesség, indulatosság, türelmetlenség, düh...) el kell fojtani, mert a gyerek átveheti azokat. Kiegyensúlyozott érzelmi környezetet kell a tanulóknak biztosítani, hiszen a problematikus, ideges gyermek magatartási problémájának „háttérében is legtöbbször az érzelmi élet zavarai találhatók”.⁴

— Tudjon önmagával szemben pozitív érzelmi kapcsolatot kialakítani a gyerekekben! Hiszen ez, főként az első években, a tevékenységre serkentés egyik lehetősége is.

— Tudjon a hallgató az alkalmazott módszerekkel intellektuális érzelmeket kelteni a tanulóban!

Az ember érzelmi kapcsolatban állnak a megismerő folyamatokkal. Nemcsak a gyermekek kíváncsiságát és érdeklődését kell kivantania, hanem lehetőséget kell adnia a tanórán való megjelenítésére is, lehetőséget a tanulói kérdésekre, az önálló ismeretszerzésre, tájékozódásra. Ez válhat majd az önművelés szükségletének alapjává. Az érzelme nemcsak szavakban jelennek meg, hanem a mimikában, gesztusokban, hanghordozásban, hangszínben vagy fiziológiásan is (gyors szívverés, elszáppadás, izzadás, sírás, a száj kiszáradása stb.). A hallgató megtanulja érzékelni a vele kapcsolatban álló tanulók emocionális állapotát, ezek változásait. S ha ezt észleli (unalom, szorongás, derű, szomorúság), meg kell tanulnia a reagálás módjait is. Törekednie kell olyan szituációk teremtésére is, amelyekben a tanulók megtanulhatják érzelmeik kifejezését mozdulatokkal, arcjátékkal, verbálisan stb. (pl. szövegolvasáskor, tartalom elmesélésénél, élménybeszámolóban, fogalmazásban, zenében, rajzban, szituációs játékokban). Ahhoz, hogy a gyakorlati képzés betöltsé feladatát, a hallgatókban a gyakorlatlalt kapcsolatos pozitív érzelmeknek kell dominálniuk. Feltételezzük azt is, hogy csak az a nevelő képes a tanulók megfelelő érzelmi nevelésére, aki maga is érzelmgazdag, nyitott, befogadásra és átadásra kész, érett személyiség.

Korábbi kérdőíves felmérés szerint (mely III. éves hallgatók között folyt) a hallgatóknak a főiskolai oktatásban történő javaslati között szerepelt, hogy a gyakorlati képzés óraszámát növelnék az elméleti képzés terhére. Magyarázható ez azzal, hogy az elméleti órákon (főleg előadásokon) inkább a befogadás dominál, a „tömegesség”, a gyakorlatban pedig az egyéni tevékenység, az önálló produktum. Adódhat az igény abból is, hogy véleményük szerint az ott tanultakat jobban hasznosíthatják, ha pályára kerülnek, mert ezek inkább konkrétumok. Érdeklődésük és érzelmeik inkább a képzés gyakorlati oldalához pozitívabbak. Pozitív érzelmeikként értelmezhetők a tanítást elősegítő, negatívként a felkészülést és a tanítást, azaz a tanórán folyó nevelési és oktatási feladatok megvalósításának sikerét és hatékonyságát gátló érzelmeiket.

Ennek felmérése és későbbi tanulmányozása érdekében egy elővizsgálatot végeztünk a III. félévet záró hallgatók között, azzal a céllal, hogy összegyűjtsük érzelmi állapotuk jellemzőit. A hallgatóknak a kérdésekre az instrukciók szerint érzelmeiket kellett volna leírniuk. E helyett a többség valamilyen tevékenységet, gondolatot jelzett. Ezeket tettük át érzelmi fogalmakká.

Pl. „Igazuk van, legközelebb erre is vigyázok.” — elfogadás, belenyugvás.

„Máshkalok le s fel.” — idegesség, szorongás.

„Arra gondolok, hogy sikerülni fog.” — várakozás, bizakodás, optimizmus.

„Gyakran belenézek a vázlatba, hogy jól csináltam-e.” — bizonytalanság, kétség, kételkedés, nyugtalanság.

Így a következő érzelmi állapotokat sikerült felvennünk:

1. Írd le, milyen érzéseid szoktak lenni a tanórára való felkészülés közben!
lekesedés, izgalom, feldobottság, kíváncsiság, bizakodás, meglegetedtség, nyugtalanság, kétség, öröm, tehetetlenség, idegesség, jókedv, bosszúság, magabiztosság, empátia, sikeréztetés, zavar, kényszer
2. Mit érzel közvetlen a tanításod előtti szünetben?
izgalom, szorongás, nyugalom, közömbösség, várakozás, derű, feloldottság, bizalom, feszélyezettség, erős szívdobogás, remegés, motiváltság
3. Gondolj vissza, hogy milyen érzéseid voltak a tanítási órák alatt, amelyeket te tartottál!

nyugalom, izgatottság, feszültség, kellemes izgalom, öröm, elbizonytalanodás, meghatottság, meglepetés, vidámság, meglegedettség, zavar, bosszúság, türelmetlenség, türelem, gyermekszeretet, kétély, hála, gyomorgörcs, diadal, kompetencia

4. Mit éreztél, amikor befejeztél a tanórát?
elégedettség, kétség, nyugalom, megkönnyebbülés, siker, kudarc, szűgyen, öröm, bosszúság, üresség, büszkeség, kiengedés, fáradtság
5. Milyen érzéseid voltak az órád elemzése és bírálata közben és utána?
elfogadás, megnyugvás, belenyugvás, szomorúság, siker, közömbösség, méreg, boldogság, kétség, kíváncsiság, felszabadultság, letörtség, új lendület, meglepetés, csalódottság, vidámság
Mindezt egy előtanulmánynak szánjuk arra vonatkozóan, hogy mélyebb összefüggéseket keressünk. Milyen arányban fordulnak elő a felsorolt érzelmek? Milyen kapcsolat lehet a hallgatók érzelmei és a gyakorlószinterek, gyermekcsoportok összetétele, a szakvezetők irányítási stílusa, a hallgatók elméleti felkészültsége stb. vonatkozásában? Ezek elemzése és a következtetések megfogalmazása, feladatainak megjelölése remélhetőleg a gyakorlati képzés hatékonyabbá tételéhez is hozzájárulhat.

FORRÁSOK

1. Mehr Wertschätzung den Emotionen in der pädagogischen Arbeit. Rolf Bickel Pädagogik 5/90.
2. Arbeitsmaterialien zum Lehrgebiet Didaktik, Volkseidener Verlag Berlin 1985.
3. Gyakorlati képzés, Útmutató az 1986-ban kiadott tanítóképzés tantervéhez.
4. Dr. Szabó Pál: A kisiskoláskor, Kossuth 1979. 64. o.

RÓZSA LÁSZLÓNE

A LOVÁSZ—MÓDSZER 2. OSZTÁLYOS TANKÖNYVÉNEK, AZ ABLAKNYITOGATÓNAK ANYANYELVFEJLESZTŐ FELADATRENDSZERE

Az intenzív — kombinált olvasás- és írástanítás (Lovász-féle) módszer 2. osztályos olvasókönyve — az Ablaknyitogató I., II. kötet — szervesen épül rá az integrált rendszerre megalkotott Betűvásár és Gyermekvilág tankönyvekre. E szerkesztővel jegyeit magánviselő két kötet magába foglalja az olvasókönyvet, az olvasás és írás feladatlapokat, a nyelvtan és helyesírás tanulására szolgáló munkatankönyvet, és alkalmas az ún. környezetismeret elsajátítására. A tanítási folyamat részeként megjelenő 90 percre tervezett anyanyelvi foglalkozás tananyaga tematikus szerkesztésű tankönyvben jelentkezik.

A témányitó oldal szövegeinek nemcsak tartalmi és hangulati előkészítő szerepük van, hanem számos esetben a hozzájuk kapcsolódó feladatok a tanulók személyiségére, életkörülményeire vonatkoznak, és a válaszok igen figyelemreméltó információkat szolgáltatnak a tanítóknak, osztályfőnöknek (I. köt. 20—21. o.).

A szövegcsoporthok előtt permanensen ismétlődő „Könyves oldalak” az első osztályban elindított „Írány a könyvtár” feladatsorára épülnek, és bővítik a már meglévő könyv- és könyvtárhasználati alapismereteket. Nagy segítséget nyújt a pedagógusnak az oldal zárórésze, mely az olvasmányok pontos forrását jelöli, illetve ajánló bibliográfiát közöl (I. 23. o.).

Egy-egy téma lezárásának tekinthető „Emléke-

zetméről” fejezetcím nemcsak az elnevezésében jelzett funkciót tölti be, hanem feladatsorának összeállítási módja motiváló hatással van a jó teljesítmény és a helyes megoldás elérésére (I. 70. o.) is.

A témák minden esetben „Játékajánlat”-tal fejeződnek be. A szöveggel és képpel illusztrált játékleírások felhasználási lehetősége igen sokrétű lehet.

Az I. kötet 4, a II. kötet 3 témát ölel fel, s mindkét kötet a sokszempontú beszédfejlesztésre szolgáló „Szókincsgyárápító” (fogalommagyarázó) rész, az olvasástechnika begyakorlását szolgáló „Szemfüles oldalak”, az aktuális ünnepek felidézését, megismertetését célzó „Jeges napok” és az ún. „Melléklet” zárja, mely a féléves munkák felmérésére szolgál.

Az olvasmányok kezdetben az alsó tagozatos tankönyvekből már ismert tartalommal jelentkeznek (Nyárbúcsúztató — Iskolanyitogató, Otthonunk — Családunk), melyek a gyermekek közvetlen környezetéhez kapcsolódnak, de ez a világ tartalmilag egyre jobban távolul, s a tanulók a magyar- és a világirodalom (próza és lírai) válogatott alkotásai (vagy annak részletei) segítségével nemcsak a magyar táj szépségeivel, a magyar ember népi hagyományaival ismerkednek meg, hanem eljutnak a „Szomszédolás” fejezetben szomszédos népeink megismeréséig egy-egy népköltészeti alkotás segítségével, majd az utolsó fejezetben a mesék szárnyán bepillanthatnak a föld népeinek kultúrkincsébe is. Ugyanakkor a tankönyv szövegei a nyelvhasználat szabályait figyeltetik meg, ismertetik fel és gyakoroltatják be.

A szövegeket követő munkaoldalak feladatrendszere — építve az 1. osztályban megszerzett